

Säästvat arengut toetav haridus ja selle edendamisevõimalused Eestis

Kristi Aria, Laura Kirss, Kaja Peterson

Säästva arengu olemus ja tagamaad

Alates 1980. aastate lõpust (Brundtlandi komisjoni aruanne 1987) ja 1990. aastate algusest (ÜRO keskkonna- ja arengukonverents „Maa tippkohtumine“ Rio de Janeiro 1992) on maailmas olnud päevakorral küsimus, milliseid ressursse läheb kasvaval rahvastikul vaja ja kas nendest piisab. Teisisõnu on hakatud rääkima tõsisemalt sellest, et kui looduskeskkonna taastumis- ja puhverduvõimet ületav inimtegevus jätkub, hakatakse elama tulevaste põlvkondade heaolu ja vajaduste arvelt. Seega tuleb ühiskonna ja majanduse arendamisel tegutseda senisest jõulisemalt selle nimel, et looduskeskkonna taluvuse piire ei ületataks. Rockströmi ja tema kaasautorite 2009. aasta tööst selgub, et seitsmest valdkonnast kolmes on seda juba tehtud: bioloogiline mitmekesisus on vähenenud, ilmnenud on kliimamuutus ja häired lämmastikuringes. Peale selle võib üha enam täheldada maailmas muid murettegevaid nähtusi, nagu ammenduvad loodusvarad, sagenevad looduskatastroofid, (uute ja vanade) nakkushaiguste laienev levik, inimõiguste eiramine, vaesuse süvenemine, majandussüsteemi suurenev sõltuvus pidevalt kasvavast tarbimisest jne.

Nende probleemide lahendamiseks on loodud **säästva arengu kontseptsioon, mis keskendub sotsiaal-, majandus- ja keskkonnavaldkonna sidusale ning kooskõlalisele arendamisele, tagades inimestele hea elukvaliteedi, turvalise ja puhta elukeskkonna planeedi võimaluste piires praegu ja ka tulevikus.**

Põhijäreldused

- Eesti põhikooli riikliku õppekava üldosas on mitu säästvat haridust toetava hariduse elementi suhteliselt hästi esindatud. Need on jätkusuutlikkus ja säästev areng, tervis, kultuuriline mitmekesisus ja loodusvara varud.
- Sotsiaal-kultuurilistest elementidest käsitlevad õppekava ja ainekavad lisaks tervisele ja kultuurilisele mitmekesisusele ka rahu ja turvalisuse teemasid, suhteliselt vähem on esindatud teemad nagu inimõigused, valitsemise uued vormid ning sooline võrdõiguslikkus.
- Majanduslikest elementidest on lisaks jätkusuutlikkusele ja säästvale arengule suhteliselt palju käsitletud tootmise ja tarbimise teemasid, hoopis vähem aga vaesuse, planeedi Maa varude ammendumise, ettevõtete sotsiaalse vastutuse ja turumajanduse küsimusi.
- Keskkonnaga seotud elementidest on ülekaalus loodusvara varud, lisaks nimetatakse bioloogilist mitmekesisust ja käsitletakse inimest kui bioloogilist olendit. Kasinamalt pööratakse tähelepanu teemadele, mis on seotud põllumajanduse, looduskatastroofide, kliimamuutuse, õhu kvaliteedi ning maapiirkondade arenguga.
- Säästva arengu ainekavasse käsitletakse Eesti õppekavas suhteliselt ühekülgset, katmata selle laiapõhjalist sisu.
- Säästvat arengut toetavate oskuste ja väärtuste temaatikale ei läheneta ainekavades komplekselt, vaid toonitatakse paari põhiaspekti (maailma keerukuse mõistmine, lugupidamine ja vastustundlikkus), jättes tähelepanuta muutustega toimetuleku, koostööoskused ja loodusteaduste põhioskused.

Kristi Aria on Tartu Rahvusvahelise Kooli juht, olles selles ametis töötanud 11 aastat. Ta on säästvat arengut toetava hariduse valdkonna praktik, kelle huvi teema vastu sai alguse Tartu Õpetajate seminaris. Tartu Rahvusvahelise Kooli jaoks on säästva arengu haridust üheks prioriteediks – seda püütakse rõhutada nii kooli õppekavas kui ka kooli igapäevaelus. Kristil on magistrikraad koolikorralduse erialalt Tartu Ülikoolis.

Laura Kirss on Praxises hariduspoliitika alast eksperditööd teinud alates 2007. aastast, juhtides erinevaid analüüsi- ja uuringuprojekte ning osaledes neis analüütikuna. Alates 2012. aastast juhib Laura hariduspoliitika programmi. Praxises analüütikuna on Laura aktiivselt osalenud ka haridusvõrgustiku Network of Education Policy Centers töös. Laural on teadusmagistri kraad Tartu Ülikoolist avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika erialal, tema magistriõpingud keskendusid hariduspoliitika ning haridusliku ebavõrdsuse teemadele.

Mis on säästvat arengut toetav haridus?

Kuigi säästvat arengut toetava hariduse (edaspidi ka *säästev haridus*) elemente esines juba 1970. aastatel, võib selle ametlikuks sünniajaks pidada 1992. aastat, mil ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil Rio de Janeiros võeti vastu tegevusprogramm Agenda 21. Selles loetletakse sammud, mis tuleb rahvusvahelistel organisatsioonidel ja valitsustel astuda, et vähendada inimtegevuse mõju looduskeskkonnale. Eraldi peatükk on Agenda 21s pühendatud haridusele, koolitusele ja inimeste teadlikkuse suurendamisele. Olulisimad eesmärgid on seotud õppekavade ülevaatamise ja ümbermõtestamisega selliselt, et need toetaksid senisest enam säästva arengu väärtuste levitamist ja suurendaksid üldsuse sellekohast teadlikkust. Eesmärgid hõlmavad ka erasektorit: näiteks nõutakse säästva tarbimise ja tootmise kontseptsiooni juurutamise teemaliste koolituste korraldamist töötajatele ja tootmisjuhtidele. Säästev haridus edendab õppiva ühiskonna mudelit, st selle eesmärk on õpetada inimestele nii individuaalset kui ka kollektiivset toimetulekut ebakindluse, ebamäärasuse ja riskidega. Suurem kõlapinna saavutamiseks kuulutas ÜRO aastad 2005–2014 säästvat arengut toetava hariduse kümnendiks.

UNESCO (2009) järgi tuleb säästvat haridust näha kõikehõlmava kontseptsioonina, mis kätkeb kvaliteetset haridust ja õpetust sellistes põhivaldkondades nagu vaesuse vähendamine, võrdsus ja võrdõiguslikkus, säästlik eluviis, kliimamuutused, sooline võrdõiguslikkus, ettevõtete sotsiaalne vastutus, põlisrahvaste kultuuride kaitse jt. Säästev haridus peaks toetama viit õppimise põhitüüpi: õppida, et teada; õppida, et olla; õppida, et elada koos teistega; õppida, et osata; õppida, et muuta ennast ja ühiskonda. See on protsess, mis toimub kõigil haridusastmetel ja kõigis haridusvormides.

Säästvat arengut toetava hariduse puhul tuleb rõhutada, et oluline ei ole üksnes teabe jagamine, vaid ka valmisolek muutusteks, õppi-

miseks ja kohandamiseks. Säästvat arengut kirjeldatakse kolme mõõtmega (keskkond, ühiskond ja majandus) ning nendevaheliste seostega ajas (minevikus, olevikus ja tulevikus) ja ruumis (lähedal ja kaugel). Neid kolme mõõdet on tähtis rõhutada just seetõttu, et tihti samastatakse säästev haridus keskkonnaharidusega, kuid tegelikult ei hõlma viimane kogu säästva arengu teematikat, sest sellel puudub üldjuhul sotsiaalkultuuriline ja majanduslik mõõde. Peale selle pole keskkonnamõõdet sageli üldharidusse kaasatudki või ei osata seda sotsiaal-majanduslike protsessidega seostada.

Säästva arengu teemade õpetamise osatähtsuse suurendamise vajadusele on riigid reageerinud kahel viisil. Ühed on suurendanud olemasolevate keskkonnateemade mahtu õppekavades, teised on täiendanud õppekava uute läbivate teemade ja interdistsiplinaarse lähenemisega. UNESCO (2009) analüüsist säästva hariduse põhimõtte rakendamise kohta maailma eri paigus selgus, et kõige enam lahati säästva arengu teemat õppekava nendes osades, mis olid seotud keskkonnaga – peamiselt loodusõpetuse ainetes (sh geograafias).

Säästvat arengut toetav haridus Eestis

Keskkond on olnud üheks Eesti riiklikku õppekava läbivaks teemaks juba alates 1996. aastast, 2002. aastal lisandus säästva arengu valdkond. Aastal 2005 kirjutasid haridus- ja teadusminister ning keskkonnaminister alla koostööleppetele, millega tunnistati säästev haridus prioriteetseks valdkonnaks. 2011. aastal vastu võetud uute põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade kaheksast läbivast teemast üks on säästev areng. Keskkonnaküsimuste käsitlemine algab Eestis juba enne kooli: koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas on „Mina ja keskkond” üks seitsmest teemast, mille raames arendatakse laste kognitiivseid oskusi (näiteks oskust vaadelda loodust), aga ka praktilisi oskusi ja väärtusi (näiteks oma tervise väärtustamine, tervislik ja turvaline elu).

Käesoleva trükise väljaandmist toetas Euroopa Liit <http://ec.europa.eu/>. Trükise sisu eest vastutavad Network of Education Policy Centers (NEPC) ja projekti koostööpartner SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. Trükises esitatud seisukohtad ei väljenda Euroopa Liidu seisukohti.

Säästva hariduse põhimõtte rakendamiseks on Eestis koostatud eraldi programm „Keskkonnahariduse arendamine” (2011). Selle eesmärk on koolitada õpetajaid, teha uuringuid ja koostada õppematerjale, et parendada säästvat arengut toetava hariduse kvaliteeti Eestis. Haridus- ja Teadusministeeriumil on lisaks ülesanne koostada säästva hariduse kohta aruanne ÜROle. Viimane selline aruanne esitati 2010. aastal.

Kui Haridus- ja Teadusministeerium vastutab riikliku õppekava rakendamise eest, siis Keskkonnaministeerium pakub tuge õppekava sisukal elluviimisel. Ministeeriumi haldusalas tegutseva Keskkonnaameti kuues piirkonnas töötab kokku paarkümmend keskkonnahariduse ametnikku, kes pakuvad koolides ja 11 looduskeskuses õppekava kohaseid keskkonnaharidusprogramme, muu hulgas õuesõppena. Keskkonnaamet korraldab ka keskkonnahariduse võrgustiku tööd. Võrgustikku kuulub ligikaudu 70 asutust ja organisatsiooni, kes tegelevad mitteformaalse keskkonnaharidusega.

Peale Keskkonnaameti kuulub Keskkonnaministeeriumi haldusalasse veel Eesti Loodusmuuseum ja riigitulundusasutus Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK). RMK teeb riigimetsas looduskaitsetöid, haldab oma looduskeskusi (21) ja korraldab keskkonnaharidusprogramme koolidele. Eestis tegutseb veel kümnekond keskkonnahariduskeskust, mida haldavad MTÜd ja kohalikud omavalitsused. Keskkonnahariduse edendamisel pakub suurt rahalist tuge Rahandusministeeriumi haldusalasse

kuuluva Keskkonnainvesteeringute Keskuse (KIK) keskkonnateadlikkuse programm, mille kaudu edendatakse samuti keskkonnaharidust. Struktuurifondide toel on alustatud Eestis ka keskkonnahariduskeskuste ajakohastamist ja keskkonnahariduse spetsialistide täienduskoolitust.

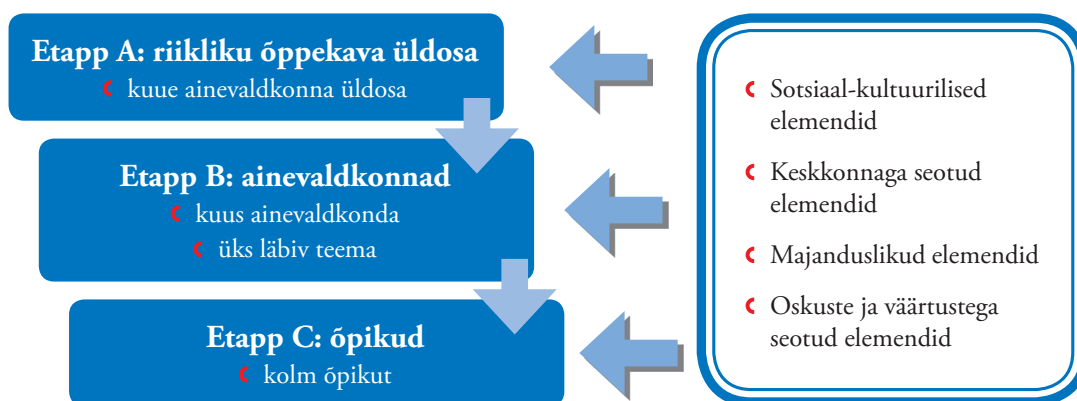
Kaja Peterson on hariduselt bioloog, kes on omandanud magistrikraadi keskkonnateadustes ja kaitsnud doktorikraadi keskkonnamõju hindamise rõhususe teemal. Kaja Peterson töötab Säästva Eesti Instituudi programmijuhina, tema uurimisvaldkonnaks on poliitikate ja arengukavade kaasnevate mõjude hindamine ning avalikkuse kaasamine. Kaja on ka riigikantselei juures tegutseva Säästva Arengu Komisjoni esimees.

Säästvat arengut toetav haridus Eesti põhikooli riiklikus õppekavas

Et saada säästva hariduse kontseptsiooni rakendamisest ülevaade, korraldas rahvusvaheline hariduspoliitika keskuste võrgustik (ingl *Network of Education Policy Centers, NEPC*¹) võrdleva rahvusvahelise uuringu. Selle käigus sooviti analüüsida säästva arengu teemade ja elementide sisaldumist uuringus osalevate riikide riiklikes õppekavades. Uuringu meetodika hõlmas kolme analüüsietappi – alates kõige abstraktsemast dokumentide (põhikooli riiklik õppekava ja selle ainevaldkonnad) uurimisest kuni otseselt klassiruumis õpetatava materjalini (õpikud²).

Et analüüsida, kuidas on säästvat arengut toetava hariduse kontseptsiooni õppekavas ja õpikutes kajastatud, kasutati kahte tüüpi analüüsikategooriaid: kognitiivseid elemente ning oskuste ja väärtustega seotud elemente. Neist kognitiivsed jaotusid omakorda sotsiaalkultuurilisteks (nt inimõigused, rahu ja turva-

Joonis 1. Säästva hariduse analüüsi etapid.

1 - Vt <http://edupolicy.net> ja ka <http://enjoined.edupolicy.net/>.

2 - Eestis võeti uus põhikooli riiklik õppekava vastu käesoleva analüüsi koostamisega samal aastal (2011). Seetõttu ei olnud analüüsi ajaks (2011. aasta kevadeks) uue õppekavaga kooskõlas olevaid õpikuid ega õpetajaraamatuid veel välja antud ja õpetajad pidid õppekava rakendamiseks ise sobivad võimalused leidma.

Eesti analüüsi tulemused näitavad, et põhikooli riikliku õppekava üldosa sisaldab säästva hariduse elementidest kõige rohkem sotsiaal-kultuurilisi elemente, millest kõige enam on esindatud tervise ning kultuurilise mitmekesisuse ja kultuuridevahelise mõistmise teemad.

lisus, sooline võrdõiguslikkus jne), keskkonnaga seotud (loodusvara varud, sh vesi, muld, õhk, energia jne) ja majanduslikeks (vaesus, planeedi Maa varude ammendumus, turumajandus, ettevõtete sotsiaalne vastutus jne) elementideks (vt tabel 2). Oskuste ja väärtuste õpetamine kätkeb samuti erinevaid teemasid, mille hulka kuuluvad näiteks vastutustundlik käitumine kohalikul ja üleilmsel tasandil, teiste inimeste austamise oskus, kriitiline mõtlemine, õpitu rakendamine igapäevaelus jne. Peale selle olid vaatluse all konkreetseid säästva haridusega seotud teemakategooriad³.

Eesti analüüsi tulemused näitavad, et põhikooli riikliku õppekava üldosa sisaldab säästva hariduse elementidest kõige rohkem sotsiaal-kultuurilisi elemente, millest kõige enam on esindatud tervise ning kultuurilise mitmekesisuse ja kultuuridevahelise mõistmise teemad. Palju vähem leidub õppekava üldosas majanduslike ja keskkonnaga seotud elemente. Majanduslike elementide seas oli suures ülekaalus jätkusuutlikkuse ja säästva arengu teema. Teised majanduslikud tahud (nt vaesus, turumajandus, tootmine/tarbimine, planeedi Maa varude ammendumus, ettevõtete sotsiaalne vastutus) olid õppekava üldosas väga tagasihoidlikult esindatud või peaaegu esindamata. Keskkonnaga seotud elementidest olid kõige enam käsitletud leidnud loodusvara varud ja inimene kui bioloogiline olend. Mitut keskkonnateemat (nt vesi, õhk, muld, energia, põllumajandus) ei olnud õppekava üldosas üldse puudutatud. Arvestades säästva hariduse elementide paljusust ja mitmekesisust, tuleb Eesti analüüsist välja, et riikliku õppekava üldosas pööratakse paljudele säästva hariduse aspektidele väga vähe tähelepanu, mõnda elementi ei käsitleta aga üldse. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et õppekava koostamisel jäi säästva hariduse terviklik kontseptsioon märkamata, aga ka see, et need teemad on lisatud ainekavadesse.

Võrreldes säästva arengu teemade mahtu erinevates ainevaldkondades, selgus, et kõige enam leiavad need käsitletud loodusteadustes ning füüsilise keskkonna ja tehnoloogiaga seotud ainetes. See tulemus oli üsna ootuspärane, sest traditsiooniliselt lahataksegi loodusteadustes säästva arengu teemat kõige rohkem. Kõige vähem oli aga säästva arenguga seotud ainevald-

kond, mis hõlmab väärtuste ja eetika õpetust, religiooniõpetust, filosoofiat ja ühiskonna-/kodanikuõpetust (Eesti puhul vaadeldi üksnes usundiõpetuse ainet). Huvitav on tõik, et isegi matemaatikavaldkond sisaldas säästva hariduse aspekte suhteliselt rohkem. Seda, et säästva arengu teemat esines väärtuste ja ühiskonnaga seotud ainevaldkonnas tagasihoidlikult, võib selgitada Eesti õppekava eripäraga. Erinevatelt teistest riikidest õpetatakse ühiskonnaõpetuse teemasid siin sotsiaalainete raames (sisaldab selliseid õppeaineid nagu ajalugu, inimeseõpetus ja ühiskonnaõpetus). Sotsiaalained sisaldasid aga loodusteaduste kõrval suhteliselt kõige sagedamini säästva hariduse komponente.

Õppekava üldosas on teemakategooriatest kõige vähem pälvitud tähelepanu keskkonna mõju inimkonnale. Arvestades, et säästva arengu väärtuste järgimine ning vastutustundlik käitumine eeldab arusaamist, et inimkond sõltub keskkonnast, on selle kategooria vähene esindatus õppekavas murettekitav. Kui analüüsida põhikooli riiklikku õppekava säästva arenguga seotud oskuste ja väärtuste vaatenurgast, selgub, et eeskätt keskendutakse õpilaste arusaamisele asjade seoselisusest ja maailma keerukusest, kuid ka lugupidamisest ja vastutustundlikkusest. Eesti õppekavas on rõhk eeskätt õpilaste sotsiaalsete oskuste arendamisel. Edaspidi vajaks senisest enam tähelepanu õpilaste oskus tulla toime muutustega ja arvestada ebamäärasusega. Tagasihoidlik on ka koostööoskuste osa.

Ainekavade analüüs näitas, et keskkonnavaldkondade sotsiaal-kultuurilised teemad on ainekavades võrdselt jaotunud, ent majanduslikud elemendid on esindatud märgatavalt vähemal määral. Keskkonnaga seotud elementidest olid ülekaalus loodusvara varude, bioloogilise mitmekesisuse ja inimese (kui bioloogilise olendi) teemad. Ülejäänud elemendid olid esindatud vähesel määral – näiteks looduskatastroofe on mainitud vaid ühel korral. Sotsiaal-kultuuriliste elementide jaotuses on esiplaanil tervis ja kultuuriline mitmekesisus, mõningal määral on esindatud ka rahu ja turvalisuse teemad. Kõiki teisi elemente (inimõigused, sooline võrdõiguslikkus, valitsemise uued vormid) on mainitud vaid mõnel üksikul korral või üldse mitte. Sarnaselt üldosaga koondutakse ainekavades mõne üksiku suurema teema ümber; paljud

3 - Need olid järgmised: keskkond mõjutab inimkonda, inimkond mõjutab keskkonda, inimene mõjutab keskkonda, säästva arengu väärtused, muud teemad.

Tabel 1. Säästva hariduse elementide sisaldumine Eesti põhikooli riiklikus õppekavas

	Õppekava üldosa		Ainekavad ⁴
Sotsiaal-kultuurilised elemendid	Hästi esindatud	<ul style="list-style-type: none"> • tervis • kultuuriline mitmekesisus 	<ul style="list-style-type: none"> • tervis • kultuuriline mitmekesisus • rahu ja turvalisus
	Puuduvad või väga vähe esindatud	<ul style="list-style-type: none"> • sooline võrdõiguslikkus 	<ul style="list-style-type: none"> • inimõigused • valitsemise uued vormid • sooline võrdõiguslikkus
Majanduslikud elemendid	Hästi esindatud	<ul style="list-style-type: none"> • jätkusuutlikkus ja säästev areng 	<ul style="list-style-type: none"> • jätkusuutlikkus ja säästev areng • tootmine ja tarbimine
	Puuduvad või väga vähe esindatud	<ul style="list-style-type: none"> • vaesus • planeedi Maa varude ammendumus • ettevõtete sotsiaalne vastutus • turumajandus • tootmine ja tarbimine 	<ul style="list-style-type: none"> • vaesus • planeedi Maa varude ammendumus • ettevõtete sotsiaalne vastutus • turumajandus
Keskkonnaga seotud elemendid	Hästi esindatud	<ul style="list-style-type: none"> • loodusvara varud 	<ul style="list-style-type: none"> • loodusvara varud • bioloogiline mitmekesisus • inimene kui bioloogiline olend
	Puuduvad või väga vähe esindatud	<ul style="list-style-type: none"> • põllumajandus • energia • muld • õhk • vesi • maapiirkondade areng • jäätmed • reostus • looduskatastroofid • linnastumine • kliimamuutused 	<ul style="list-style-type: none"> • põllumajandus • looduskatastroofid • kliimamuutused • õhk • maapiirkondade areng

teemad on esindatud vähesel määral või neid pole üldse käsitletud. Mitu kognitiivset sisuelementi (inimõigused, valitsemise uued vormid, planeedi Maa varude ammendumus, ettevõtete sotsiaalne vastutus ja turumajandus) on ainekavadest üldse välja jäänud. Sotsiaal-kultuurilistest elementidest ilmnes näiteks inimõiguste temaatika küll õppekava üldosas – usundiõpetuse puhul –, kuid ainekavade õppesisus enam mitte. Samal ajal võib inimõiguste aineistik kattuda paljuski rahu ja turvalisuse teemaga. Õppekava üldosaga võrreldes on siiski näha, et ainekavade temaatiline rõhk on kaldunud eelkõige keskkonnaneelementide poole, mis tähendab säästva hariduse sisuosa üsna suurt tasakaalustamatust. See küsimus tuleks üle vaadata, et iga teemat käsitletakslaiapõhjalisemalt.

Ainekavade sisu analüüsid selgus, et säästvat haridust pakutakse kõige enam 1.–7. klassi loodusõpetuses. See oli üsna ootuspärane, sest ka loodusteaduste ainevaldkonna üldosa analüüs näitas sama tulemust. Veidi vähem kui pool kõigist säästva hariduse elementidest on seotud keskkonnaga, sealjuures käsitletakse kõige rohkem loodusvara varusid ja bioloogilist mitmekesisust.

Ehkki majanduslikud elemendid olid loodusõpetuse ainekavas üsna tagasihoidlikult esindatud, oli suurem osa nendest otseselt säästva arenguga seotud. Kaudsem aineistik oli suhteliselt tagasihoidlikumalt esindatud (nt vaesus, mõnevõrra rohkem oli juttu tootmisest). Seega selgus analüüsist, et loodusõpetuses ei pöörata kõigile säästva

4 - Ainekavade analüüs tugines järgmistele õppeainetele: loodusõpetus 1.–7. klassile, keemia 7.–9. klassile, tehnoloogiaõpetus 4.–9. klassile, võõrkeel 1.–9. klassile, kirjandus 4.–9. klassile, muusika 1.–9. klassile, läbiv teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng“.

arengu aspektidele võrdset tähelepanu ja ainekavast on välja jäänud mitu olulist teemat.

Säästva arenguga seotud sotsiaal-kultuuriliste elementide puudumist loodusõpetuse ainekavas korvatakse mõningal määral teiste ainete õppekavadega (nt tehnoloogiaõpetus, kirjandus, võõrkeel), kuid ka nendes keskendutakse säästvat arengut käsitledes eeskätt tervisele ja kultuurilisele mitmekesisusele.

Teemakategooriatest on analüüsitud ainekavades kõige vähem puudutatud säästva arengu väärtusi ja keskkonna mõju inimkonnale. Säästva arengu ainestikku kajastatakse Eesti õppekavades üsna ühekülgset ja õppekava autorid ei ole neid tasakaalustatult esitanud. Säästvat arengut toetavate oskuste ja väärtuste temaatikale ei läheneta ainekavades kompleksselt, vaid toonitatakse paari põhiaspekti (maailma keerukuse mõistmine, lugupidamine ja vastustundlikkus), jättes tähelepanuta muutustega toimetuleku, koostööoskused ja loodusteaduste põhioskused.

Kuna siinses analüüsis vaatluse all olnud õpikuid ei olnud veel uue õppekava järgi kohandatud, pole üllatav, et neis oli õppekavaga võrreldes tuntavalt vähem säästva arengu temaatikat. Kõige enam uuriti õpikutes keskkonnaküsimusi, vähem tähelepanu olid pälvinud sotsiaal-kultuuriline ja majandusega seotud aines. Analüüs näitas, et Eestis kasutatavates õpikutes keskendutakse eeskätt kindlate loodusteaduslike faktide õpetamisele.

Kokkuvõttes võib öelda, et põhikooli riikliku õppekava üldosas on mitu säästva hariduse elementi suhteliselt hästi esindatud. Eriti üllatavad arvukad sotsiaal-kultuurilised elemendid, mille juures ei keskenduta ainult keskkonnateemadele. Ainevaldkondade ja -kavade analüüsimisel selgus siiski, et praegune arusaam jääb liiga kitsaks, sest säästvat arengut kirjeldatakse suhteliselt väikese teemaringi abil. Samuti on mitu säästva arengu seisukohalt üliolulist aspekti õppekavast välja jäänud, mõnda neist on ainekavades ja õpikutes mainitud vaid üksikutel kordadel. Nii on näiteks juhtunud soolise võrdõiguslikkuse või vaesuse teemaga, mis ei ole olulised mitte üksnes säästva hariduse, vaid ka üldise maailma mõistmise seisukohalt. Seepärast näitab analüüs, et säästvat arengut toetava hariduse laiapõhjalisemat käsitlust põhikooli riiklikus õppekavas tuleks edasi arendada. Omamoodi kõnekas on ka läbiva teema „Kes-

kond ja jätkusuutlik areng” nimetus, mis viitaks justkui keskkonna ja säästva arengu eraldatusele teineteisest. Tegelikult on keskkond säästvat arengut toetava hariduse oluline osa, mitte sellest eraldiseisev ega seda asendav.

Mida teha Eestis edaspidi teisiti?

Säästvat arengut toetava hariduse valdkonna uurijate arvates on senise metoodika puuduseks see, et õpilasi ei õpetata oma eluviise ja tegevust jätkusuutlikkuse ja säästva arengu vaatevinklist piisaval määral analüüsima. Seega ei saa õpilased selgelt aru, milliseid samme nõuab säästev areng nii maailmas kui ka kohalikul tasandil ning mida saavad nemad ise selle heaks ära teha. Tänapäevaste mõttemallide ja käitumismustrite muutmiseks tuleb haridussüsteemis pakutav ümber mõtestada, et saavutada säästva arengu toetamine.

Eesti analüüsitulemuste põhjal saab anda viis põhisoovitust.

1. Säästva hariduse teemade sidumine haridussüsteemi arenguplaanidega

Eesti uus haridusstrateegia (projekt) ei kätke vajadust kasvatada ja koolitada tulevase kodanikke säästva arengu väärtuste järgi. See teema on jäänud Eestis haridussüsteemi arengus tagaplaanile ja eraldiseisvaks. Säästva arengu komponent tuleks haridusstrateegiasse lisada. Üldharidussüsteemi arengukava rakendusplaanis 2011–2013 on küll ühe meetmena ette nähtud keskkonna- ja säästvat arengut toetava hariduse arengukava väljatöötamine ja rakendamine, kuid Eesti senine kogemus näitab, et säästva arengu teema käsitlemine eraldi strateegiadokumendis raskendab valdkonna tulemuslikku juhtimist. Palju otstarbekam on siduda see teiste seniste strateegiatega. Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Keskkonnaministeeriumi tegevus säästva hariduse edendamisel vajab paremat loimitust kas või juba seetõttu, et kasutada paremini ära loodus- ja keskkonnahariduskeskuste võrgustiku kaudu pakutavaid võimalusi.

2. Õppekava täiendamine pika aja jooksul

Eestis jõustusid uued õppekavad alles hiljuti ja lähiajal pole nende muutmist ilmselt ette näha.

Kokkuvõttes võib öelda, et põhikooli riikliku õppekava üldosas on mitu säästva hariduse elementi suhteliselt hästi esindatud. Eriti üllatavad arvukad sotsiaal-kultuurilised elemendid. Ainevaldkondade ja -kavade analüüsimisel selgus siiski, et praegune lähenemine jääb liiga kitsaks, sest säästvat arengut kirjeldatakse suhteliselt väikese teemaringi abil.

Õppekava uuendamise käigus vajaks see aga ülevaatamist nüüdisaegse säästva hariduse kontseptsiooni valguses, sest see aitab tagada senisest terviklikuma ja mitmekülgsema käsituse. Samuti tuleb loobuda keskkonna ja säästva hariduse teema käsitlemisest eraldi.

3. Õpiku ja õpetajaraamatu väljaandmine

Et koolid ja õpetajad saaksid pakkuda tänapäevast säästvat arengut toetavat haridust ja et seda teemat saaks terviklikult õpetada, tuleks välja töötada sellekohane õpik koos õpetajaraamatu ja töölehtedega. Säästva arengu õpik peaks võimaldama õpetajatel ainet mitmekülgset õpetada, samuti pakkuma praktilist nõu, kuidas seda eri ainete kaudu teha ja õpilaste teadmisi-oskusi arendada. Uued aineõpikud peaksid käsitlema säästva arengu teemat senisest komplekssemalt ja mitmekesisemalt.

4. Koolitused koolijuhtidele ja õpetajatele

Lisaks õpikule vajaks väljatöötamist säästva arengu teemaline koolitusprogramm koolijuhtidele (õppealajuhatajatele) ja õpetajatele. Programmis saaks selgitada lähemalt säästva arengu kontseptsiooni, selle olemust ja rakendamise võimalusi koolides. Tähtis on silmas pidada, et teema õpetamine ei nõua enamasti uute ainete lisamist õppekavasse, vaid õppetöö paremat läbimõtlemist ja kavandamist, eri

õppeainete rolli mõistmist erinevate säästva arengu teemade õpetamisel. Teemast teadlikumad koolijuhid ja õpetajad oskaksid tänu sellele edaspidi tõhusamalt kooliväliste partnerite abi kasutada (siduda käsitletava teema paremini erinevate õppekäikude, loengute, õppepäevadega).

5. Valdkonnas tegutsevate MTÜde teavitamine tähelepanu vajavatest teemadest

Et õppekava ja eriti ainekavad käsitlevad säästvat arengut liiga ühekülgset, tuleks säästvat haridust pakkuvaid Eesti kooliväliseid organisatsioone teavitada teemadest, mis vajaksid senisest enam või lisatähelepanu. Eelkõige kuuluvad nende hulka majanduslikud ja erinevad sotsiaal-kultuurilised küsimused, sh sooline võrdõiguslikkus, vaesus, planeedi Maa varude ammendumus, turumajandus, energia, ettevõtete sotsiaalne vastutus. Samuti tuleks põhjalikumalt käsitleda teemasid, mis puudutavad keskkonna mõju inimkonnale ning säästva arenguga seotud väärtusi ja oskusi (eelkõige koostööoskus, toimetulek muutuste ja ebamäärasusega). Need organisatsioonid saaksid pakkuda koolidele õppekava mitmekesisemat lisateavet ja uusi õpivõimalusi. Keskkonnainvesteeringute Keskus võiks kaaluda keskkonnateadlikkuse programmi sisu kohandamist nii, et see hõlmaks ka säästva arengu temaatikat. See annab mittetulundusühingutele võimaluse avardada oma tegevusvaldkondi ja teemakäsitlust.

Tabel 2. Analüüsis kasutatud säästvat arengut toetava hariduse sisuelemendid.

Sotsiaal-kultuurilised elemendid	Majanduslikud elemendid	Keskkonnaga seotud elemendid
<ul style="list-style-type: none"> • Inimõigused • Rahu ja turvalisus • Sooline võrdõiguslikkus • Kultuuriline mitmekesisus • Tervis • Valitsemise uued vormid 	<ul style="list-style-type: none"> • Vaesus • Planeedi Maa varude ammendumus • Ettevõtete sotsiaalne vastutus • Turumajandus • Tootmine ja/või tarbimine • Jätkusuutlikkus; säästev areng 	<ul style="list-style-type: none"> • Loodusvara varud • Vesi • Õhk • Muld • Energia • Põllumajandus • Bioloogiline mitmekesisus • Kliimamuutused • Maapiirkonna areng • Linnastumine • Looduskatastroofid • Reostus • Inimene kui bioloogiline olend • Jäätmed

Täiendavat lugemist

- Kastens K. A. & Turrin M. 2006. To What Extent Should Human/Environment Interactions Be Included in Science Education? *Journal of Geoscience Education*, v.54. n.3. 2006.
- Lancour K. L., Process Skills For Life Science http://www.tufts.edu/as/wright_center/products/sci_olympiad/psssl_training_hammond.pdf
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, A., Chaplin, F.S., Institute of Arctic Biology et al... (2009). "A safe operating space for humanity." *Nature* 461: 472-475.
- Tillbury, D. (2007). Learning based change for sustainability: Perspectives and pathways, . In A. E. J. Wals (ed.) *Social learning towards a sustainable world* (pp. 117-132). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- UNESCO (2009.) *Review of Contexts and Structures for Education for Sustainable Development 2009*, Paris: UNESCO
- UNESCO – Section for DESD Coordination. 2009. *Review of Contexts and Structures for Education for Sustainable Development 2009*, Paris: UNESCO.
- Wals, E. J. (ed.) *Social learning towards a sustainable world*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers, pp. 117-132
- WCED (1987). *World Commission on Environment and Development; G.H. Brundland, chair, Our Common Future*. Oxford/New York, Oxford University Press.
- Weaver, P. M., Rotmans, J. (2006). *Integrated Sustainability Assessment. What? Why? How? MATISSE Working Papers No 1*. J. Jäger, Weaver, P.M. No10/2006: 22.
- Keskkonnaamet. *Programm Keskkonnahariduse arendamine*". (2011). <http://www.keskkonnaamet.ee/teenused/keskkonnaharidus-2/>.
- Põhikooli riiklik õppekava (06.01.2011). <https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011001?leiaKehtiv>.

Poliitikaanalüüs on Poliitikauuringute Keskuse Praxis väljaannete sari, mille eesmärgiks on analüüsida Eesti sotsiaal-, majandus- ja avaliku sektori poliitikaid, juhtida tähelepanu alternatiivsetele valikutele ning innustada avalikku arutelu. Väljaannetes avaldatud seisukohad kajastavad autorite isiklike vaateid. Väljaannete autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele Praxis. Poliitikaanalüüsis sisalduva teabe kasutamisel palume korrektselt allikale viidata.

Käesoleva trükise väljaandmist toetas Euroopa Liit <http://ec.europa.eu/>. Trükise sisu eest vastutavad Network of Education Policy Centers (NEPC) ja projekti koostööpartner SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. Trükises esitatud seisukohad ei väljenda Euroopa Liidu seisukohti.